

ORD. PROF DR. SÜHEYL ÜNVER'İN AMASYA GÜNLÜKLERİ'NİN TANITIMI VE SADELEŞTİRİLMESİ

Ali Rıza AYAR*
Recep Orhan ÖZEL**

Öz

A. Süheyl Ünver, kendisini kültür ve medeniyetimizin keşfine ve korunmasına adanmış bir şahsiyettir. Bu amaçla tüm Anadolu coğrafyasını dolaşmış, gördüğü ve dinlediği hemen her şeyi not almıştır. Özellikle tarihi birikime sahip şehirlerle ilgili tuttuğu bu notları, müstakil defterler haline getirmiştir. Çalışkanlığı ve yılmak bilmeyen azmiyle bu defterlerin sayısı binleri bulmuştur. Bunlardan birisi de Amasya'ya aittir. Bu çalışmada, Süheyl Ünver'in çoğunluğunu Osmanlıca el yazısı ile kaleme aldığı Amasya Defterindeki notlar, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca gerekli görülen yerlerde tarafımızca notlandırmalar da yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Süheyl Ünver, tarih, kültür, medeniyet.

Presentation and Simplification of Amasya Diaries by Prof. Suheyl Ünver

Abstract

Suheyl Ünver is a personality devoted his life to revelation and preservation of our culture and civilization. Therefore, he noted down whatever he saw and heard while exploring Anatolian territory. He compiled books from these notes which were taken about the cities that had historical background. With his diligence and determination, the number of books reached to the thousands. One of these belonged to Amasya. In this study, Suheyl Ünver's notes in Amasya notebooks which were mostly written in Ottoman Handwriting translated into modern Turkish. In addition, required foot notes were given if necessary.

Key Words: Amasya, Süheyl Ünver, culture, history, civilization.

I. Sunuş

A. Süheyl Ünver (1898/1986), nail olduğu bereketli ömrün hakkını, sayısız çalışmalarla ödeyen velût bir kişidir. Yüksek öğrenime Dâru'l-Fünûn Tıp Fakültesinde başlayan Ünver, çalışmalarını sadece bu alanla sınırlanmamış, Türk-İslam kültürünün hemen bütün yönleriyle yakından ilgilenmiştir. İstanbul Üniversitesinde Tıp Tarihi ve Deontoloji kürsüsü kuran, Arapça, Farsça, Fransızca bilen, ebru, tezhip, minyatür ve hat sanatıyla uğraşan, ney üfleyen çok yönlü bir kişiliktir. Geçmiş küçümseyen ve bu yüzden de tarihi ve kültürel mirasa ilgisiz kalan dönemin aydın profiline karşın Ünver, başta İstanbul olmak üzere adım adım

* Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aliriza.ayar@amasya.edu.tr.

** Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, orhan.ozel@amasya.edu.tr.

Anadolu'yu dolaşmış, Türk-İslam kültürünün izini sürmüş ve unutulmaya terk edilen bir medeniyetin güzelliklerini korumayı kendine kutsal bir görev bilmiştir. “Şifahi olmayın, not alın” diyen Ünver, bitip tükenmeyen azmiyle gezdiği şehirlerde duyduğu ve gördüğü her şeyi kayda geçirmeye çalışmıştır. Sadece not almakla kalmamış, sanattaki maharetini de kullanarak kimi eserlerin suluboya veya kara kalem resimlerini yaparak, fotoğraflar çekerek görsel kayıt yöntemini de kullanmayı ihmal etmemiştir. Doğumunun 100. yılına yetiştirilen “A. Süheyl Ünver Bibliyografyası”na kaydedilen şu ifadeleri, bu bereketli ömrün sırlarını bize açmaktadır:

“... Şu dünyada çok şey boşa gidiyor, debdebe, saltanat sürme iptilaları, zenginlik, refah ve saadet ve türlü türlü cazip şeyler başta gelmek şartıyla. Yalnız bir şey boşa gitmiyor, o da çalışmak. Hele onun mahsulleri, böyle zamanı gelince aranıyor. Ebedi bahtiyarlığa ermek de bu. Esersiz bir insan iki defa ölüyor ve ne kadar âlim farz edilse bile unutulup gidiyor. Ebedi bahtiyar adam toprağa gömülen değil, yazdıklarının içine girebilendir.”¹

7 Mayıs 1962’de Amasya’da Muallimler Birliğinde öğretmenlerle yaptığı sohbette Evliya Çelebi örneğini veren Ünver, kendi tarzını “1- Gördüklerimi ve işittiklerimi kaydetme. 2- Mümkün olursa resimler yapma. 3- Örnekler toplama, bunları arşiv yapma. 4- Bunları orada konuşmalara ara vererek derhal defterlere yazma” şeklinde özetlemektedir.² Bu uygulamanın tavsiye ile değil idealist olmakla mümkün olacağını belirtmiş, nitekim tavsiye ile kimsenin bunu yapmadığını belirterek üzüntüsünü dile getirmiştir. Amasya günlükleri arasına iliştiği ve “latifem” diye nitelediği şu hayali, gezip görme tutkusunun boyutlarını ortaya koyuyor:

“Gökten dünyaya 100 m. büyüklüğünde, bize benzer bir adam atıyorlar. Konuşmuyor, işaretten anlıyor. Ben, onun cebinde dünya turunu birkaç günde bitiriyorum. Acaba böyle olur mu dersiniz, bir gün?”³

Gezilerinde tuttuğu sırf bu notların 1000’den fazla deftere ulaştığı ifade edilmektedir. Erzurum, Kastamonu, Kayseri, Sivas, Antalya, Tokat gibi birçok Anadolu şehri için hazırladığı bu defterlerden biri de Amas-

¹ Aykut Kazancıgil ve diğerleri, *A. Süheyl Ünver Bibliyografyası*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

² Süheyl Ünver, *Amasya Defteri*, Süleymaniye Kütüphanesi, no: 736, s. 14.

³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 47.

ya ile ilgilidir. Süleymaniye Kütüphanesi 736 numarada dijital kaydı bulunan bu defter, 70 sayfadan ibarettir. Defterde derlenen bilgi ve belgeler, genel olarak müellifin Mayıs 1962'de Amasya'ya yaptığı ziyaret sırasında elde edilmiştir. Defterin önemli bir kısmı, Osmanlıca el yazısı ile alınmış notlardan oluşmaktadır.⁴ Defterde, Amasya'nın tarihi eserleri ile ilgili değerlendirmelerin yanında, yerel deyimler, şiirler, bilmeceler, nükteler, folklorla dair notlar da yer almaktadır. Gazete kupürleri, çektiği fotoğraflar ve kendi çizimleri olan resimler de dikkat çeken belgeler arasındadır. Defterin muhtevasından, kaldığı oteldeki yemek menüsü dâhil, duyduğu ve gördüğü hemen her ayrıntının tarihi bir önemi haiz olduğunu düşünen Ünver'in hayat felsefesini rahatlıkla anlamak mümkündür. O, tarihi kaydederken kendi tarihini geleceğe aktarmanın derdini derinden hissetmektedir. İlk defa burada yayınlanacak Amasya günlüklerinin, Süheyl Ünver Biyografisi yanında, Amasya Tarihi kitabiyâtına da katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.⁵

II. Amasya'ya Geliş ve İlk İzlenimler (5-5-1962)

* Amasya'ya giriyoruz. Etraf çıplak dağlar. Ufak ve yeşil bir vaha. Güzel bir çeşme. Ferhad'ın açtığı su yolu. Eski. Saat 2.20'de Amasya'ya varış. Yamaçlarda ağaç görmedim. Bir iki tane var. Demek dikilse olacak.⁶

* Saat 2.21. Torumtay Türbesi önündeyiz. Yörgüç Paşa Camii ile karşı karşıya. Amasya şehrinin yolları hendesi parke taşı. Mağaralar var.⁷

* Bâyezid manzumesi. Saray da ilerde yamaçta. Betonarme ile kale tamiri adet haline gelmiş. Belediye bandosu sahurda bando ile uyandırıyor.

⁴ 1962 yılında tutulan bu defterdeki notların çoğunluğunun, Osmanlı Türkçesi ile yazılmasının bazı sebepleri vardır. Süheyl Ünver'in tahsilinin ilk ve önemli bir kısmını harf devriminden önce tamamladığı gözden uzak tutulmamalıdır. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini yaşamış kimi Osmanlı âlimi ve aydını gibi Ünver'in de alışkın ve aşina olduğu yazı biçiminden kopmadığı anlaşılmaktadır. Yine Osmanlı el yazısı rika hattının, hızlı yazmaya son derece elverişli olduğu ehline bilinmektedir. Seyahatlerinde gezip gördüklerini, duyduklarını sürekli kaydeden müellif, zamanla yarışan bir fani olduğunun idraki içinde hareket etmiştir. Bununla beraber, defterde zaman zaman yeni harflerle alınmış notlara da rastlanıldığını ifade etmek gerekir.

⁵ Bu çalışmada Ünver'in notlarının bir kısmına yer verilmiştir. Müellif tarafından hızlı, kısa ve kesik cümlelerle alınan kimi notlar, okuyucuya kolaylık sağlaması açısından tarafımızdan tamamlanmıştır. Ayrıca defterde geçen bazı isimlerle ilgili bilgi verilmiştir.

⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

yor. Elli altmış senedir adet. Kal'ada. Akşehir de yapmış. Bizimkiler, niye yapılmıyor? diye gücenmişler. Sahilhâneler mühim. Amasya güzel, lakin sıcak.⁸

* "İki tane el büyüklüğünde kaya. Dört parmak mesafe kadar yakın. Aradan bir tas su dökün."⁹

* Amasya sabahı geç. Akşamı ermiş?¹⁰

* İdare amirleri. Eski kültür eserlerimizle alakalı değil. Şehrin nüfusu 25.000.¹¹

* Amasya'da çok eser var. Sayısı –lehülhamd- pek fazla.¹²

III. Nükte ve Menkıbeler

Arif Baba

Amasya'da Arif Baba isminde bir zât-ı muhterem varmış. Hamile kadınlar, hamillerinin oğlan mı kız mı olduğunu (kendisine) sorarlarmış. Ve dediği gibi zuhur edermiş. Bir gün bir kadın hamlini sormuş. O da oğlan da var, kız da var demiş. Kadın:

-“Baba, iki tane mi ?” demiş. Baba da:

-“İki de var üç de var.” demiş. Dediği gibi üç tane doğurmuş olduğunu pederden dinlemişim.

7 Mayıs – 1962 Emrî

“Ahmet Emri Efendi, el yazısı ile.”

Emri Yetkin¹³

Mevlana ve Şems

Şemsi Tebrizi Hazretleri Şam'da iken Mevlana ona bir molla ile bir kaplan ve bir de aslan postu gönderiyor. Molla, kaplan postunu ihtiyacıtan, ne bilecek diye satıyor. Parasını yiyor. Yalnız diğerini Şems'e götürüyor. Memnun oluyor. Bir tane mi gönderdi diye sorunca, molla evet diyor. Dur, o halde “kendisine sorayım” diyerek:

Celaleddin! Sen bana bir tane mi yoksa iki tane mi post gönderdin, diye Şam'dan Konya'ya sesleniyor.

- İki tane cevabını veriyor. Molla bu mükâlemeyi dinliyor. Madem o kadar yoldan konuşuyorsunuz. Beni niye aracı ettiniz. Konuşanın,

⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 19.

¹⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 19.

¹¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

¹² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

¹³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 7.

postu atarak göndermeye de kuvveti vardır. Niye böyle yaptınız? diyor.¹⁴

İğneci Baba

Vaktiyle fakir ama ehemmiyetli adam. Dikiş iğnesi yaparmış. Hokkabaza: “Şu bakırı ver, altın yapayım.” diyor. Bunun elindeki bakır iğneyi duvara sürterek hâsıl olan yarıktan altınlar dökülüyor. Bu zat işte ben bu kudretteyim. Fakat yapmaya tenezzül etmem deyinca evliya sayılmış.¹⁵

Muammer Ülker Bey'den.

Kılıçarslan

Halk inanışına göre, metfun olduğu mahzende at üzerinde mumyası varmış; kılıncından hala kan damlıyormuş.¹⁶

Abdurrahman Çelebi

Amasya'da Abdurrahman Hüsami Çelebi Çilehanesinde minareye anneleriyle kızlar çıkarlar. Şerefede 7 defa tavaf ederler. Yanlarında kuşyemi olduğu halde. Sonra bunları yere atar ve oradan inerler. Hüsam Çelebi Türbesinin Fatıha penceresine, taşa ellerini sürerler ve yüzlerini elleriyle mesh ederler. Bir haftaya kalmaz talibi zuhur eder.

Fatih, burada iken bu Şeyh Hüsameddin Efendi'ye gitmiş. (Pir İlyas Çelebi oğlu Abdurrahman Çelebi derler)¹⁷ eteğini öpmüş, ona “Konstantiniyye'de halka iyi hizmet edersin.” demiş.¹⁸

IV. Amasya'da Görüştüğü ve Bahsettiği Şahsiyetler

Ahmet Emri Yetkin

Amasya'nın son âlim ve fâdılı, şair edip, nüktedan Ahmet Emri Yetkin Efendi Hazretleri. Eskiden beri muhaberemiz vardır. İlk defa karşılaştık. Kendisini çok beğenirim. Güzel sohbetler ettik. Çok yaşasın.

Amasya'da metfun ve hürmetle ziyaret ettiğim Mîr Seyyid Nigârî Hazretleri'nin içine tiryâk değmeyen bir kıt'ası¹⁹:

¹⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

¹⁵ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16

¹⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 48.

¹⁷ Söz konusu zatın babası Pir İlyas Çelebi değil, Kuba Evliyası diye bilinen Pir Hüsamet-tin Hazretleridir. Pir Hüsamet-tin ise Pir İlyas'ın amcasıdır. Bkz. Abdizade Hüseyin Hüsamet-tin Yasar, *Amasya Tarihi*, I, Amasya Belediyesi, Amasya, 2007, s. 110; Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, haz. Harun Küççük, Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi, Amasya, 2002, s. 10.

¹⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 38.

¹⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 8.

Üstat Ahmet Emrî Yetkin'e:

Öyle rabt eyle ki dili dildâra,
Zerre kadar yer kalmasın ağyâra
Deşt-i tevellâ ol zehr-i mâra
Râbita-ı kalbdır mücerred tiryâk.

Saat üçte kütüphaneye vardık. Ahmet Emrî Efendi kütüphanede bekliyorlarmış. Ellerinden öptüm. İltifat ettiler, görüştük. Türkiyemiz'in sayılı, Arapça ve Farsça bilen yegâne iyi yetişmiş âlimi. Ben böyle zata hayatımda az rastladım. Çok kuvvetli Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirleri var. Senelerdir muhaberemiz var. Vicahen burada tanıştık. Doğrusu ben değerli âlimimizle, böyle yüzbeyüz teşerrüfünden pek mütehasşisim. Birlikte Gökmedrese'ye gittik. Müze oluyor. Karşısında Torumtay Türbesi. Bir aşağıda mükemmel Yörgüç Paşa Camii'ni gezdik. Cümlesine hayran kaldım.

Akşam yemeğini yine yalnız yedik. Gece kütüphanede "Yazma Amasya Fetvalı Tarihi"²⁰ ile ve gelen dostlar sohbetiyle tatlı geçti. 11'de istirahatata çekildik.²¹

Abdurrahman Kamil Efendi

Ahmet Emri Yetkin üstadımızın pederi hakkında şair Cenâb Muhyiddin²² manzumesi. Bunu 21 Mayıs 1962 tarihli mektuplarıyla bildirdiler. Sağ olsunlar. Mektuplarını sonunda şu dualarıyla bitirdiler:

"Bâkî kâdir-i zi'l-celâl, sizi kemâl-i huzûr-u bâl ile emrâr-ı eyyâm ve leyâle muvaffak buyursun." ²³ Amin.

Târih-i Vefât

Hazret-i Kâmil Efendi Müfti-i ahkâm-ı dîn
Hâce-i allâme-i fehhâme-i din-i mübîn
Ehl-i İslâma felâh u fevz için mâ dâme amer
Secdegâha eyledi şeb-tâ seher, vaz-ı cebîn

²⁰ Söz konusu eser, Mustafa Vazih Efendi'nin (1764/1831), "Belâbilü'r-Râsiye fi Riyâz-ı Mesâilü'l-Amâsiyye" adlı eseridir. Amasya Bâyezid Yazma Eser Kütüphanesi 813 numarada kayıtlı olan el yazması eser, 91 varaktan ibarettir. Amasya şehir tarihinin ilki olarak gösterilen bu eser, 2011 yılında Amasya Belediyesi yayınları arasında neşredilmiştir. Bkz. Mustafa Vazih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, haz. Ali Rıza Ayar, Recep Orhan Özel, Amasya Belediyesi, Amasya, 2011.

²¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 9.

²² Muhyiddin Kozanaoğlu (1892-1972).

²³ "Sonsuz güç ve celal sahibi Allah (c.c) size, gün ve gecelerinizi tam bir huzur içinde geçirmeyi nasip etsin."

Kalb-i mir ât-ı musaffâdan dahi sâf idi
Pertev efrûz hulûs-u hikmet bi jenk-i kîn
Dâr-ı dünyâdan peyâmı rihleti vâsıl olup
Cenneti teşrifine safbeste oldu hûrı îyn
İsmi Kâmil zâtı kâmil böyle hayrunnâs olur
Cennetü'l-me'vâda elbet hâlid-i izzet-nişîn
Tâb-ı envâr kemâlinden cüdâ düşmüş olup
Mâtemiyle âlem dâniş bugün zulmetkârîn
İftirâkıyla eb-i üstâdının âzerdedir.
Hâtır-ı hisâbes emri-i belâğat aferin
Bu, o emrîdir o şâirdir ki, kenz-i şî'rînin
Bîbahâ mısırânın her harfi bir dürr-i semîn
Bir müvahhid şâirin olmak sezây-ı kadrîdir
Tefrîtkâr celîlü'l-kadrî fahrü'l-mürselîn
Üç melek geldi ufûlün söyledi tarihini
Âlem-i ukbâya işrâk etti şemsü'l-kâmilîn

Cenâb Muhyiddin Kozanaoğlu -1941-²⁴

V. Amasya'nın Tarihi Mekânları

1. Yörgüç Paşa

Yörgüç Paşa'da beni hayretlere sokan bir mermere menkuş pano. Ben ömrümde bu kadar notası ve gravürü uyumlu bir eseri ancak burada gördüm. Hem de on beşinci asra ait. Miladi yılını Yılmaz Bey çıkardı.

Altında mermere celi sülûs ile bir meraklı "Safa geldin Ya şehir-i Ramazan" yazmış.²⁵ Ali Saim Beyler'e iki güzel parça arasında bu yakışık almaz diye itiraz ettim. Silin deyince orada bir cahil peyda olarak: "O ayettir, silinmesin. Ne ziyanı var, demesin mi? Hep şaştık. Saim Bey: "Oğlum o ayet değil, böyle yazmıyor diye okudu. O hala dursun, ne zararı var diye direndi. Şaştık ne diyelim, sustuk. Zira cahil, kabil-i hitap değil... Muammer Bey de şaştı. Ben onu sildiririm, üzülmeysin dedi."²⁶

²⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 13.

²⁵ Bu yazı halen, Yörgüç Paşa Camii girişinin solunda mevcuttur.

²⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 10.

* Taşın bu kısmını buraya nasıl sokarak intibak ettirmişler, doğrusu anlayamadım. Mimarlarımız da doğrusu hayret ettiklerini söylediler. Harika.²⁷

* Yörgüç Paşa da son cemaat mahallinde, açıkta, en güzel bir süslü pencere, taklidi.²⁸

* Yörgüç Paşa Camii Edirne sitilinde. Bu zatın dedesi Mihal Gazi. Vakfiyesi var. Yörgüç Paşa aile makberesi. Cami kitabesi harika. Harika nakışlar; burada, yanda kapı fevkinde. İçi emsalsiz, hatasız ve fevkalâde güzel. Istampaj yapmak lazım. Adeta taş hak edilerek büyütülmüş tezhib gibi. Kitabe etrafı da mükemmel. Cami kilitli idi, açtılar. Camide yeni ve berbad kâğıtlar üzerine duvarlara yapışmış ve çerçeveli yazılar asılmış. Kötü şeyler. Doğrusu utandım.²⁹

* Taş işçiliği harika. Kuşlar girebiliyor. Oymalar arasında kuş yuvası.³⁰

* Serçeler girebiliyor. Burada ve Bayezid Paşa'da minare yok. Ahşap minareyi buraya koymuşlar. Taş bir yerde veya dama çıkarak ezan okuyorlar. Kapı solunda, Grekçe bir Hristiyani kitabe. Bir yanında vaftiz taşı.³¹

2. Gökmedrese

"Selam verdim, sakın alma dedim, zira yıkılır."³²

3. II. Bâyezid Camii

* Bâyezid Camii kible sağında nakışlar var. Vazolu bir servi. Bulutlu. Bursa'da Cem sultan türbesindeki gibi.³³

* II. Bâyezid vakfiyesi, Amasya'ya ait. Cemaziye'l-ûla. 901 tarihli. Aslı Ankara Vakıflar Arşivinde. Muammer Bey'de fotokopisini gördüm. Aslı altun tuğralı. Bu da öyle, Şemse cilalı yapılp buraya göndermişler.³⁴

²⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 10. Yörgüç Paşa Camii girişinin sol kısmında kapı üstünde bulunan iç içe geçmiş motifli taşı kastediyor.

²⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

²⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 31.

³⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 31.

³¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 31.

³² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 41.

³³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

³⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 19.

4. Hızır Paşa

Kurdoğlu Mehmet Paşa II. Bâyezid vezirlerinden onun babası Hızır Paşa. Külliyesi. Buralarda Komennos sarayı³⁵ harabeleri varmış. Sünbül Hamamı var. Güzel suyu methedilir. Karşıyakada kaya içinde bir mağara. Halen bir eve ait.³⁶

5. İsmail Şirvani Türbesi (Yukarı Türbe)

* Şeyh İsmail Şirvani Türbesi, Nakşi Bendi Tarikatı. Amasya'da Nakşilerin iki kolu var: Halidi ve Halveti.³⁷

* Türbedeki Bazı Hat Levhaları

Yâ Hazret-i şâh-ı nakşibend

Eser-i Hâme Hafız Hasan Rifat

Trabzoni 1268. Şevval (M.1852)

Lacur ve üzerine altınla güzel levhalar var.

* Bir celi: "Elâ inne evliyâallahi la havfün aleyhim..."

Ketebehû Said 1277

* Kadıasker İzzet Efendi imzası, İzzet 1273

* Bedîr-i ebr-i sehl baş ed ceza / Eğër merd-i ahsen ila men asa

Nemekahû es-Seyyid Hafız Hasan er-Rüşdî et-Trabzoni (1268)

* Rifat imzalı bir celi sülüs. Amasya hattatlarından olmalı.

* 1289. İzzettin Efendi, Talik

* Müflisa nim âmede der kûyî tû / Şey'en lillah ezcemali rûyî tû

Sabrullah Amasi 1271 talik.

* Behiye Zeynep Hanım isminde bir hattat Kanada kâğıdına bir yazı işlemiş. Kadife gibi.

* Ketebehû Nuri.1303 celi sülüs.

* 16.asır bir lake rahle. Muhsin Hüseyin el-Hakkâk imzalı fevkalâde ta'lik. İran kâri.³⁸

* Bir rub'u tahta.³⁹

³⁵ Bkz. Yasar, *Amasya Tarihi*, s. 77.

³⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 17.

³⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 17.

³⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 17.

³⁹ Namaz vakitlerini hesaplamada kullanılan usturlabın ¼ 'i bir alettir. Pakalın'a göre tahtadan yapıldığı için bu adı alan rubu tahtası, yıldızların irtifalarını ölçmede kullanılmaktaydı. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB, İstanbul, 1993, s. 53

6. Şirvani Camii

Türbe ve camiini ziyaret ettik. Müritleri tarafından yaptırılmış. 1308'de (M.1892) başlanmış. 1325'de bitmiş. Oğlu da orada metfun. Siraci. Hanımları bahçede metfun. Bu camide Sultan Bâyezid tarzını aynen almışlar. Amasya'nın bütün mimari eserlerinden parçalar var.⁴⁰

* Ulema ve devlet adamları Amasya'ya gelince, bence camilere mülhak tabhanelere misafir ediliyorlar. Mahalle işleri de camilerde yapıyor. Hatırlı misafirleri buralarda misafir edilir. Ama cahiller mesele yapar.⁴¹

7. Pir İlyas Türbesi

* Bektaşî Tekkesi alem teber. İlk defa görüyorum. Biraz yukarıda Pir İlyas'da Bunun da üzerinde nakışlar var. Ruhi Bey usta siparişini yaptı. Alem teber. Bektaşî babası Hamdullah Baba türbesi üstünde.⁴²

* Amasyalı şaire Mihri Hanım (hatun) burada yatıyor diyorlar. Evliya Çelebi de böyle yazar. Mihri Hanım'ın bu büyük zata kurbiyyetinden bahsederlermiş.⁴³

* Türbede talik ile 1315 tarihli bir makber kitabesi vardır. Müzede tetkik ettiğim Selçuk Kur'anları bu dolaptan intikal etmiştir.⁴⁴

* Mustafa Saçlı. Hem hattat hem neyzen. Celi ile "fe'lam ennehû lâ ilahe ilallah muhammedün rasulüllah" siyah üzerine beyaz. Trabzoni Büyük Mustafa Efendi diye meşhur. Davudi sesi var. Güzel mevlit okurmuş.⁴⁵

8. Bimarhâne

* Darüşşifa Isıtma Tertibatı (mühim). Arkada özel bir külhandan yeraltından künk borularla ısıtma tertibatı. Ispartalı Mehmet Usta görmüş ve söylemiş. Bir kat tertibatı. Zira odalarda ocak yok.

* Amasya'da Lokman Hekim efsanesi meşhur. Darüşşifada bir yerde delileri bağlamak için zincir delikleri söyleniyor. Orta direğe delilerin bağlandığını gören ve söyleyenler var. Vakfiyesinde musiki kısmından bahs olunurmuş. Her başlık ayrı. Hepsi ayrı. Kapıların üstünde

⁴⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁴¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁴² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 27.

⁴³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 34.

⁴⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 34.

⁴⁵ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 34.

hususiyet yok. Bir salon var Selçuk tonozlarıyla muhat. Somun asma parçaları duvara sokulmuş.⁴⁶

9. Kadidler (Mumyalar)

7 Mayıs 1962

Amasya'da kadidler mahzenlerinden çıkaran Tekin Tutak. Otuz dört sene önce. (1928'de). Bir öğretmen. Amasya'ya ilkokul öğretmeni oluyor ve müzeyi tanzime memur ediliyor. Amasya'dan Ankara'ya dönerken ... Otobüste anlattıkları⁴⁷:

Burma Minare'de zirai aletler deposu: Şehitler adı verilen kadidler. Mumya diyorlar. İnanışa göre türbedar, bir kafatasını ağırsız sızısı olan yerlere sürer ve nerede sızısı varsa geçirirmiş. Türbelerin seddinden sonra buna imkân bulamayanlar türbedarın evine giderlermiş. Zira o kuru kafayı evine götürmüş. Ondan faydalanıyor.

Öğretmen Tekin, valiye bu kadidler çıkarmayı teklif etmiş. Vali de Fâik Bey: "Muhit malum, bize tepki gösterirler." demiş. Tekin ise: "Beni severler, bir şey yapmazlar." diyor. Bunları oradan Bayezit Camii'ne nakle karar verirler.

Şimdi künbede girme zamanı. Çıkarsalar, madem şehit deniyor, namazı kılınmaz. Fakat gazi iseler kılınır.

Dört adam tutmuşlar. Lakin biz çarpılız diye girmemişler. Zira Hoca'nın onlara telkini var. Tekin için, "O nasılsa kâfir, dini imanı yok demiş." "Hoca bunları kaçırdı. Yalnız kaldım." diyor.

Alay kumandanı Baki Bey (Paşa)'ya giderek, "Mahiyetini öğreneyim. Ben Alman ve muallim mekteplerinden, Hayvan mülâzımı mektebinden de mezunum. Onlar mumyalanmıyor mu? dedim, diyor Tekin.

Baki Paşa: "Ben bu işten korkarım. Herhangi bir bölüğü kandırırsan, götür, diyor. "On iki kişi, bir takım şehit namazı kılacağız" dedim. Birisi "Şehit namazı kılınmaz dedi." Şehitleri başka türlü çıkaramayız, dedim.

Kapak açıldı. Korkunç bir gaz kokusu.

Efsane; Bir kimse, birinci ayağa inerse günahkâr olur. Lakin orada iken, ikinci basamak kaybolur ve düşüp ölür. (Zira gaz bunalması)

Fenerle içeriye baktım. Tahta parçaları. Kadidler üst üste gelmiş. Basamak otuz santim kadar var. Günahkârım dedim. Sonra ayağım bas-

⁴⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁴⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 15.

tı. On başı ve iki de nefer. Yerde türlü türlü haşerat. Üstümüze çıkmaya başladılar. Tabutları birer birer dışarı verdim. Kadidlerden çocuk olanlarını bir tabuta doldurdum. Yukarı verdim. Ölülerden biri pehlivan gibi. Tabutu çürümüş. Başka tabut bulamadım. Müşekkel adam. Sıkıştırıp tabuta koydum. Aşağı yerine pamuk doldurmuşlar. Arı peteği gibi böcek yuvası. Bunları Bayezit Camii'ne törenle naklettik.

Beni çekemeyenler müracaat etmişler; “Yeni gelen züppe bir öğretmen türbeleri açmış. Şehit denilen mübarekleri halka teşhir ile tevecüh kazanmak istemişler” diye bir dedi kodu. Ankara’da o zaman duran İstiklal Mahkeme’sine şikâyet etmişler. Vali yatıştırmış.

Dört kazan buldum. Aşağı kısmını boşalttım. Kafa da boş. Aşağı kısmı da boş. Bunlar mumya değil. Arsenikli bir madde konurmuş. Arsenik ve sodyum, potasyum macun gibi olur. Tahnit bununla yaparız. Kadidleri yıkadım. Deri sahtiyanaşmış. Birleştirdim. Kız çocuğunu tamamlayamadım. Ekleyerek iki çocuk yaptım. Bir erkek bacağını kadına ekledim. Hem onları birleştirdim. Lakin gözüm şişiyor gibi oldu. Başım döndü. Midem bozuldu. Bayıldım. Anneme ve babama “Doğura doğura gâvur bir evlat mı doğurdun?” demişler. Babam beni reddetti. Komşular lanet etti. Bayılmam bir buçuk gün, zehirlenmemle oldu. Süblime zehirlenmesine karşı banyo yaptım ve iki gün yattım.

Beni sevenler, rüyada güvercin sürüsünde uçar görmüşler. Bu sefer iyi yorumda bulunmuşlar. Bunları Bâyezid Medresesine koyduk. Tahta tabutlar çürümüş. Teneşirden farksız. Kadidlerde sargılar yok. Aşağı yerinde pamuk. Halk o kapalı odanın dış camına mum yakmağa başlamışlar. Atatürk, açılıp görülebilir demiş. Ve mum falı durmuş.

Bunlar İlhâni ailesine ait. Moğol tipi. Cemaleddin Ferrûh kadîdi. Ve şerit örtüleri yok. Kadidlerin belki örtüsü var. Belki tahnit. Belki Anadolu’ya mahsus bir tahnit usulü var. Bu ölü mahzeni (Burmali’da) karışmış. İçi perişan bir hale girmiş. Yani vaktiyle karıştırmışlar.

* Yedi yüz sene önce, Amasya’da bir sevimli masum çocuğun yanağını okşadım.⁴⁸

Harput’ta bir mumya var. Sarı Hatun Camii’nin biraz ilerisinde, özel mumya mahzeninde küçük bir adam.

Kadidler Burma Minare’de iken ziyaretçiler yeşil örtü getirirlermiş. Türbedarın evi hep yeşil örtülere bürünmüş. Zira o getirilenler evi-

⁴⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 47.

ne almıyor. O kadar ki başörtülerine varıncaya kadar. Sonra bu yeşil renkten usandığından: "Hanımlar, evliya yeşil istemiyor. Kara istiyor." demiş.

* Yazma Amasya Tarihi'nde şöyle geçiyor;

*"Amasya Mahkeme Camiinde (Burma Minare) şehidler diye şöretşiâr olan kadidler kimlerdir? el-Cevap: Onda beş kadid vardır. Birisi sahib-i camii Muin Pervanedir ki, katl olunan lâşesin Amasya'da türbesine götürüldüğü zikrolunmuştu. Birisi Sultan Alaüddin kızı Sitti Hatun. Birisi Ümmü veledi. Arap cariyesidir. İkisi de oğullarıdır. Harput'tan ve Konya'dan ilaçla geldikleri için vücutları kadid olarak kalmıştır."*⁴⁹

Ben bu kadidleri eskiden beri merak ederim. Türkiye'de eski Mısır usulünde tahnit kabul etmiyorum. Bunlar, ilaç ve belki tuz gibi kavi madde ile pastırma haline getiriliyor ve bezlere sarılıyor. Bunların bezleri açılabilmiş ki, halk, kurumuş kalmış olmalarından kadid demiş. Zira mumyalama usulü başka. Bu her ne kadar İslami devirde Eski Mısır'da var. Bunu da Mısır'da Arapça meşhur büyük tıp kitabında Hekim Hacı Paşa yazıyor. Ben de bunu Mısır'da asıl mumyalarla ve onlarda kullanılan maddelerle mukayesesini yaptım ve Fuat Köprülü Bey'in jübile kitabına bir makale halinde verdim. Kısmen de orada Anadolu'daki kadidlere temas ettim. Müze Müdürü Halil Ethem Bey Anadolu'yu doluşırken gördüğünü söyledi: İşte ilk bunlardan büyüklü küçüklü beş altı tanesini Amasya'da müze olmak üzere tanzim edilecek olan ve onarımı bir hayli ilerlemiş olan Gök Medrese'de nakil olundukları yer altı künbedine, (yine Muammer Bey'in delaletiyle) inerek tetkik edebildim. Bunların evvela örtüleri varmış. Bir tanesini bile bırakmayarak çınlıçp-lak soymuşlar. Bu bir hata. Zira bunlar mumya idi diyorlar. Sargıları görmeyince hüküm vermek güç. Bu cihetle ben de halk gibi "kadid" diyorum. Mumyalama diyemiyorum. Ama ilaçladıktan sonra bezlere sarıyorlardı. Bunları soymakla adeta ismetleri pay-ı mâl edilmiş gibi.⁵⁰

⁴⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 24.

⁵⁰ Ait oldukları yerden alındığından beri, bu kadidlerin birkaç yer değiştirdiği görülüyor. Bir süre öncesine kadar Müze bahçesindeki Sultan Mesut türbesinde sergilenen bu kadidler son olarak Amasya Müzesine nakledildiler. Süheyl Ünver'in, kadidlerin bilinen ilk istirahatgâhından alınmasına öncülük eden Tekin Tutak'tan naklettikleri dikkate değer. Yine bugün mumya olarak tabir edilen bu cesetler için mumya yerine "kadid" denilmesini daha doğru kabul etmesi de ayrıca dikkatimizi çekmektedir. Bu doğrultuda Süheyl Ünver üstadımızın, bu kadidlerin teşhir biçimi ile ilgili olarak "ismetlerinin pay-ı mal edildiği" şeklindeki duyarlılığını paylaşmaktayız.

* Gökmedrese Mahzeni: Bu Gökmedrese. Hicri 677. Miladi 1266'da yapılmış. Bu künbet de köşeli. Altındaki mahzen de aileden olanlara mahsus. Muntazam merdiveni var. Kocaman bir oda. Hiçbir yere penceresi yok. Dıştan türbenin üstü sivri. Alt kısmı kalmış. Önden görülüyor.

Altında firuze ve mor parça çinilerle şekiller ve yazı. Lakin çok harap olmuş. İyi okuyamadım. Türbe tavanı da tonoz kemerli. Mahzene çok benziyor. Mezar odası. Bu kadidler hakkında Muammer Bey'in nakilleri böyle.

Cengizhan'ın torunu Cümüdar, Burmalı Minareden, bu şekilde bir yer altı mahzeninden getirilmiş. Kadid daha önce sargılı imiş. Rivayet bu. Şimdi bir camekân içinde. Pamuktan bir döşeğe yatırılmış. Kadid halinde. Babası Şemut, Babası Hülagu, babası Cengizhan. Bir Anadolu nazırı imiş. Bir Tatar siması var. Gözleri Asyaî ve çekik. Adaleleri lifler halinde. Vücudunu kurtlar da yemiş. Delikleri var.

Diğer kadid Amasya emiri. Abuşkay yahut İşboğanuy. Uzun boylu bir adam. Epey yapılı.

Erkek bir çocuk kadidi. 25 santimlik dikme bezlerle örtülü ufak bir çocuk daha. Başka iki çocuk. Bacakların birisini kaburgasıyla birleştirmişler. Ben ayırtırdım. Hepsinde bir sükut. Derin bir sessizlik. Yedi asır dile kolay.

Bir tane daha. Pervane Bey'in en yakınlarından. Şişman ve irice bir adam. Kuvvetli. Derileri elastiki ama sertçe. Davul derisi gibi olmuş.

Diğer biri. Pervane Bey ailesinden. Amasya'da Fethiye Camii'nden getirilmiş. Kadın. Erkek çocuklar boğdurulmuş deniyor. Anlamadım. Hele bir kız çocuğu vardı. Çok masum ve sevimli bir yüze sahip. İnsan yüzüne baktıkça bir şefkat ve merhamet duyuyor. Bunların mevki sahibi olan büyükleri, eğer dünyada hırs ile fenalıklar yapmışlarsa bugünkü durumları ne kadar intibah verici ve insanı uyarıcı. Buldukları yer bir ibrethane. Ama insanların yaşayıp layık olmadığı mevkilere göz koyanları ders almıyor. Milletlerin başına bela oluyorlar. Bu belaları da başlarına musallat eden halk arasında her zaman bulunan ve fırsat buldukça çoğalan insanlar. Zira hak ediyorlar. Bu zebaniler elinde bulacaklar.

10. Amasya Kalesi

* Amasya'da kale duvarları dikkate şayan. Kale kayalar üzerinde yer yer yükselmiş. Esası (temeli) büyük taşlar ve mükemmel.⁵¹

11. Torumtay Türbesi

* Torumtay b. Abdillah. Lahdi mermerden. Hristiyan tarzı üstü kapalı. Üzerinde ayetler yazılı. Halk arasında buraya Kılıçarslan Türbesi deniyor; Sivas Hâkimi Kılıçarslan buraya gömülmüş.⁵²

12. Bâyezid Kütüphanesi

* Mükemmel bir Kur'an-ı Kerim. 16. 17. asır tezhibi. Ramazan b. İsmail hattıyla. Sene H. 1071. Sonunda Kur'an yazısından olmayan bir hatt-ı icâze ile imza. Bence şüpheli. Lakin fevkalâde yazı.⁵³

*Kütüphanede gördüğüm Kur'an-ı Kerimlerden bir diğeri, Mahmud Mesud b. Halil el-Oltuvî min mevâli bilâd-i hamse min telâmiziş-Şeyh Mehmed Hulusi 1303. Yazısı müselleme değil. Harfler her sayfada birbiriyle karşılaşıyor. Kırmızılar birbirini tutmuyor.⁵⁴

* Diğer bir Kur'an-ı Kerim: Süleyman el-Hilmi min telâmîzi el-Hâc Mehmed el-Hamdî. H.1286. Yazısı güzel.⁵⁵

* Bir de kûfi Kur'an-ı Kerim. İmzası güya, "Yukrabu bikitâbetihî ilerrahmân. Osman b. Affan. Afellalahü anh" şeklinde. Uydurma imza. Hazret-i Osman'ın şimdiye kadar hiç bir yerde kendi yazısı ile Kur'an-ı Kerim görülmemiştir. Çelebi Sultan Mehmet bunu Amasya'daki hocası Şucauddin İlyas Halveti Hazretlerinin hankâhına vermiş.⁵⁶

* Bâyezid umumi kütüphanesi önünde 1256 tarihli muvakkithane. Sel, vaktiyle, 1951'de caminin bir metre zemin seviyesini geçmişti.⁵⁷

* Bir diğer Kur'an-ı Kerim'in dördüncü cüzü. Müze müdürü Muhammer Ülker Bey de, müze odasında gördüm. İmza sahifesinde "... Ergun Han b. Ebâ Hakan b. Hülaguhan b. es-Sultan Cengiz Han..."⁵⁸

* Amasya kütüphanesinde 20.000 kitap, 2500 el yazması var. Hâlen yazmaları buldukça topluyorlar.⁵⁹

⁵¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 28.

⁵² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 48.

⁵³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

⁵⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 18.

⁵⁵ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 18.

⁵⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 19.

⁵⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

⁵⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

* Amasya kütüphanesi çok mükemmel. Bâyezid Medresesi iki kısım. Tarihi M. 1487. 1939'da depremde büyük ölçüde yıkılmış. Beş sene de restore edilmiş. Cami tarihi H. 891.⁶⁰

* Amasya'da Mahkeme Camiinde Hıfzızâde Kütüphanesi. 1925'te şehirde sekiz kütüphane vardı, onlar şimdi Bâyezid Kütüphanesinde toplanmış.⁶¹

13. Hicabi Baba Türbesi

Hicabi Baba, bir yatır. Her sabah ona gelirler. Burasının hamisi gibidir. Hicabi'nin kılıncı mevcut. Bu köyde "Ekmek çarpsın" yerine "Hicabi çarpsın" yeminleri var. Şehrin manevi polisi gibi.⁶²

14. Büyük Ağa Medresesi

Büyük Ağa Medresesi. Kapu Ağası Medresesi. Medrese çok dikkate değer. Sekiz köşe. Birisi İran'da kervansaray. İkincisi burası. İstanbul'da Rüstem Paşa Medresesi'ne benzer. Bayezid devri eseri. Lakin pek harab. Saim Bey, "kurtaracağım" diyor.⁶³

15. Bâyezid Paşa Camii

Bâyezid Paşa Camii. Han kısmını Devlet Su işleri inşaatı vesilesiyle yıkmışlar.⁶⁴

Mimar kitâbeleri mühim. "Amile el-abdulfakîr el-muallim Zeynüddin b. Zekeriya."⁶⁵

İnşa kitabesinde "Amile el-abdü'l-fakîr el-muhtâc ilâ rahmetillahi teâlâ. el-muallim Ebi Bekir b. Mehmed el-ma'rûf bibni müşmüş ed-

⁵⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁶⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁶¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 27.

⁶² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29.

⁶³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29. Ünver'in, zaman zaman Ali Saim Bey adıyla bahsettiği kişinin Ali Saim Ülgen (1919-1963) olduğu anlaşılmaktadır. Ülgen, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesine mütehasısı gibi görevlerde bulunmuştur. İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Trakya'da 150'ye yakın eseri onarmış, 300'den fazlasına da yardımcı olmuştur. Ali Saim Ülgen'in Süheyl Ünver'le Büyük Ağa Medresesindeki bu buluşmalarından bir yıl sonra vefat etmiş olduğu görülüyor. Bu sebeple, 1942 yılındaki depremde zarar gören yapının bahse konu olan kurtarılma işleminin ancak seksenli yıllarda gerçekleştiğini görmekteyiz. Bkz. Gülay Burgaz, "Kapı Ağası Medresesi", *DİA*, c. 24, İstanbul, 2001, s. 342.

⁶⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29.

⁶⁵ Bu kitabe caminin ön kısmındaki sol revak ayağındaki kitabedir.

Dımeşkî. Rahimallah.”⁶⁶ yazılı. Rozetlerin ikisinde de dört Muhammed yazılı. Yoksa kelime-i tevhit değil. Kapı ortada. Üstünde yuvarlak kûfi var.

Bu kitabeleri Uzun Çarşılı İsmail Hakkı Bey neşretmiştir.

* Kapu sanatkârı Mustafa Neccar. Kapı mükemmel.

* Dört Muhammed rozetleri kırmızı porfir taşından. Yuvarlak. Vakfiyesi sonuna kayıtlı. Burası da porfir taşı üzerinde bir imza;

(Mi'maruhâ Doğan b. Abdillâh atıku Bâyezid Paşa) 3. İmza. Henedesi şekiller var. “Elhamdülillah” dört tane yerleştirilmiş.

16. Saray Düzü

* Sarayın yerleri ve bağçaları... Hiç bina izi yok. Fatih'in oğlu, Yavuz'un babası Bâyezid Veli'nin gençliği burada geçti. Eski bir hamamın nefes delikleri var. 1213 tarihli. Saray hamamının duvarlarından kalıntı var. Büyük saray yok. Terk edilince, ahşap olduğu için yıkılıyor. Eski Romen bir direk başlığı. Saray yerinde vaktiyle bir Romen eseri olabilir. Saray sahası eğimli ve kat kattı.

Giriftzen Asım Bey buraya (Amasya'ya) nefyedilmiş. Musiki zevkini Amasya'ya aşılammış. Saray düzlüğü üstünde bir evi varmış. Şimdi burası askeri saha haline gelmiş. Burada bir kümbet var; bence Bâyezit devri.⁶⁷

17. Aynalı Mağara

Pont Hükümdarı Rahib Tusi adına yapılmış. Manası: “Büyük Rahib Tusi” demek imiş. Böyle 18 kaya mezarı var. Yekpare taştan oyma. Miladdan 700- 400 sene öncesi. Pencere ve kapı da aynı kayalar.⁶⁸

⁶⁶ Bu kitabe caminin kapı kısmında sağlı sollu iki parça halinde yazılmıştır. Metinde “mısmış” diye ifade dilen kelime ile ilgili farklı okumalar olmuştur. Bâyezid Paşa vakfiyesi ve kitabeleri ile ilgili önemli bir çalışma yapan Ali Yardım, bu kelime ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu kelimeyi; Hüseyin Hüsametdin “şemseddîn” şeklinde, Uzunçarşılı ve Ayverdi “müşeymeş” olarak okumuşlardır. Bu da farklı yorumlara yol açmıştır. Kitabedeki imlası, “ibn Müşeymiş” şeklindedir. Nitekim hattat birinci “mim”in ötresini, ikinci “mim”in esresini ve sondaki “şin”in cezmini koymuştur. Müşeymiş isim değil, lakaptır. Kelime, “mişmiş”den yapılmış ism-i taşğîrdir.” Ali Yardım, *Amasya Kaya Kitabesi* (Bâyezid Paşa İmareti Vakfiyesi), Amasya Valililiği, Ankara, 2004, s. 71.

⁶⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 39.

⁶⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 28.

VI. Amasya'nın Bazı Tarihi Şahsiyetleri

Hattat Hamdullah

Şeyh Hamdullah Efendi Hazretlerinin bir yazısında reyhânî sülüs ile bir duada "Nemakahu'l-fakîr Hamdullah el-Amâsî" imzasını gördüm. Tarihi yok idi. Bu şekilde başka bir imzasını da görmüş değilim.

*"Şeyhu'l-Hattâtîn Şeyhzâde Hamdullah Efendinin maskat-ı re'si Amasyadır. Amasya civarında Kürtler nâm karyedir. Hızır'ın (a.s) talim-i hat ettiği mağara karye-i mezkûrada ziyaretgâhtır."*⁶⁹

Hattat Saçlı Mustafa Efendi

Pir İlyas hazretleri türbesinde levhaların hattatı ve neyzen. Mezar kitabesinde şöyle yazıyor⁷⁰:

Bu sakini anberi Mustafa
Saçlı zade merhum Mustafa
Aşıktı mahbub-ı hüdâya
Merbût idi âli abâya
Zamanın bir Bilalı idi
Vefanın tek misali idi.
Kevkebi hatmı üstadı
Anâbir yaydı hem nihâde
Her manasıyla insandı bu⁷¹
Ruhu şimdi kudsî âşiyân
Fatıha ile ey zâir bu zatı an.
-1273-

VI. Amasya'da Duydukları, Gördükleri

Amasya'da duyduklarımından...

* Ramazan'da ve mübarek günlerde anane halinde Bayezid Camiinde yatsı namazından sonra müstahdem bir adam, minareye çıkarak: "Ya hak", diye müteaadid defa, ve "Ya mevlam hû" der, iner.⁷²

* Amasya'da iki kattan fazla bina yapılmaz diye kanun çıkarılmalı. -Ali Saim Ülgen-⁷³

⁶⁹ Mustafa Vazih Efendi'nin adı geçen eserinden alıntıdır. Asıl metinde ifade, "Hattatların üstadı Şeyh Hamdullah Efendi'nin doğum yeri Amasya mıdır?" şeklinde bir soru ile başlar. Bkz. Mustafa Vazih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, s. 91.

⁷⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 17.

⁷¹ Bir mısra eksik.

⁷² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

* Amasya Mevlevihanesi hakkında Emri Bey Üstadımızın verdiği izahat; Amasya'da Kelkis mevkiinde H. 817 tarihinde Şeyh Cemalüddin Mehmed Cu'i Çelebi bir Mevlevihane tesis etmiş ve tevliyetini kızı Hacer Hatun ve evladına tahsis etmiştir. Fakat Kelkis nâm-ı kadîmi unutulmuş, Şeyh Cûi denmekle iştihar etmiştir. Halk, bu lafzı tahrif ederek. "Cığ cığ" demektedir. Bu zatın vakfiyesinin bir suretini gördüm. Vakfiyede şeyh-i mezkûr hakkında şu vasıflar vardır: "Şâmihu'l-ıbâd ve râsihu'l-evtâd, evra'u'l-meşâyihî'l-kirâmi ve's-sâlikîn ve a'refu'l-ârifîn, kutbu'l-aktâb..."

Vakfiyede pederinin ismi Şeyh Osman olduğu yazılmaktadır. Nezdinde mevlevilerin terâcüm-ü ahvalinden bahis bir kitap mevcut olmadığı için tercüme-i ahvallerine muttali olamadım.

Feridun Nafiz Uzluk⁷⁴ Hocamıza göre yatırı veya kurucusu Ramazan dede, son şeyhi Abdülhâdi Dededir. İnşa tarihi. 1048./ m.1636. Hicri Yıl.⁷⁵

* Bana soruyorlar: "Çirkin nedir?" Yeni yapılan şeyler diyorum. - Muammer Beyin sözü.⁷⁶

* Pastırmalı Madımak

Amasya'da ilkbaharın en güzel yemeği. Baharda yoğurtla yerler. Meşhur. Şehirde içilen su terkos.⁷⁷

Timurlenk ve Amasya

Timur Amasya'ya gelememiş. Gelmek istemiş. Oğlu Kara Devlet Şah idaresinde bir ilim heyeti gönderiyor. O zaman hal olunamamış dini ve ilmi on meseleyi bura âlimlerine soruyorlar. Amasyalılar cevap vermek üzere Pir Şücüaddin İlyas Çelebi'yi çıkarmışlar. O zat sorulan süallere matlubun fevkinde cevap verdiği için Timur "Amasya'yı sana veriyorum." demiş ve Merzifon yolundan gitmiş. Sorular belli değil.

Bir tane daha;

⁷³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16. Ali Saim Ülgen'in bu ifadeleri, Amasya'nın tarihi dokusu ve görünümünü koruma duyarlılığını göstermektedir. Henüz 1962 yılında dile getirdiği bu temennisi gerçekleşseydi, Amasya'nın tarihi görünümünü koruma ile ilgili yakın zamanda başlayan çalışmalar, çok daha önce bitirilmiş olurdu.

⁷⁴ Uzluk (1902-1974), Mevlevilik kültür ve mirasını koruma üzere yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.

⁷⁵ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 17.

⁷⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 20.

⁷⁷ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 16.

Timur ordusu Amasya'ya gelirken başta öncü kuvvetler daha önce şehre girip şöyle bir dolaşıyorlar. Dışarı çıkınca Timur'a geliyorlar, diyorlar ki: "Amasya'ya girmeyelim." Niye? diye soruyor. "Amasya'da tükürecek yer bulamadık. Çünkü evliyası çok. O kadar dolu ki."⁷⁸

Diyere (Ziyere)

Buraya bizi Hıdrellez günü götürdüler. Şimdiki ismi Ziyere. Amasya'ya dört km. mesafede. Gölbaşı. Suyu kanalda akıyor. Diyere Yukarı Camii 1250'de yapılmış. Kapısı laleli ve sümbüllü. Geçmeleri güzel. Köyün umumi çamaşırhanesi var. Her kes kendi odununu getirir. Kazanını ısıtır. Küllü suda tutarlar ve çamaşıra tokaçla vururlar.

Su kabı. Kabak. Köyün havanları vakıf.⁷⁹

Amasya bardağı. Çam ağacından oyulmuş bir su kabı. Testi yerine kullanılır. Çam rayihası verir. Suyu nefistir. Bir sene için kullanılır. Amasya'nın bardağı bir olmazsa bir daha.

Böcekthane. Böceklik. İpek böceği için. Koza yetiştiriyorlar. Mahal-
lenin yedi sekiz fırını var. Çalı çırpı getiren yakıyor ve cevizli ekmeğini pişirip gidiyor.⁸⁰

"Türkler büyük eserler yapar, fakat bunlara bakmazlar" derlermiş. -Muammer Bey'den-⁸¹

VII. Süheyl Ünver'in Sözlerinden

"İnsan saatler yaşar, günler geçirir, aylar tamam olur, seneler ilerler. Fakat her saat marifet diye gösterdiği çeşitli huylar olur. Yine bitmez. Bunun için neler neler var. İşte ben bunların iyilerini takdis ederim."⁸²

"Çocuklar ufak yaşta kumarbaz yetişiyor..... Böyle giderse akıbet kötü."⁸³

"Şu müze, "Ben eşkiyayım dedim, beni bir süzdü. Korkma ben para çalmam, kafa soyarım" dedim."⁸⁴

"En fena fakirlik, kısaca züğürtlük, yani kültür noksanlığı..."⁸⁵

"Aldanmaktan korkan daha çok aldanır."⁸⁶

⁷⁸ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 19.

⁷⁹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29.

⁸⁰ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29.

⁸¹ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 29.

⁸² Ünver, *Amasya Defteri*, s. 37.

⁸³ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 37.

⁸⁴ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 47.

⁸⁵ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 47.

Kaynakça

- Burgaz, Gülay, "Kapı Ağası Medresesi", *DİA*, İstanbul, 2001.
- Kazancıgil Aykut ve diğerleri, A. Süheyl Ünver Bibliyografyası, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998.
- Mustafa Vazih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, haz. Ali Rıza Ayar, Recep Orhan Özel, Amasya Belediyesi, Amasya, 2011.
- Olçay, Osman Fevzi, *Amasya Şehri*, haz. Harun Küçük, Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi, Amasya, 2010.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1993.
- Ünver, Süheyl, *Amasya Defteri*, Süleymaniye Kütüphanesi, no: 736.
- Yardım, Ali, *Amasya Kaya Kitabesi* (Bâyezid Paşa İmaret Vakfiyesi), Amasya Valililiği, Ankara, 2004.
- Yasar, Abdizade Hüseyin Hüsametdin, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi, Amasya, 2007.

⁸⁶ Ünver, *Amasya Defteri*, s. 47.